

KS. STANISŁAW TYMOSZ

ZBIÓR PRYMASA JANA WĘŻYKA Z 1628 ROKU NA TLE KODYFIKACJI KOŚCIELNEGO PRAWA POLSKIEGO

WSTĘP

Podjęcie tematu wywołał Jan Paweł II w przemówieniu do uczestników II PSP, odwołując się do dorobku legislacyjnego Kościoła katolickiego w Polsce. Ojciec św. wyraźnie powołał się na wybitnych arcybiskupów gnieźnieńskich, którzy przyczynili się do dogłębnej reformy trydenckiej. Papież wymienił m.in. Jana Wężyka, B. Maciejowskiego, Wawrzyńca Gembickiego, S. Karnkowskiego, Macieja Łubieńskiego. Dwóch z nich opublikowało kodyfikacje kościelnego prawa polskiego, inni wydali listy pastoralne i uchwały synodalne. Stąd włączając się do myśli Ojca św. Jana Pawła II, przedstawię kodyfikację prymasa Jana Wężyka na tle innych zbiorów prawa kościelnego.

Ów zbiór został przyjęty na synodzie prowincjonalnym w Piotrkowie, zwołanym przez arcybiskupa Jana Wężyka w 1628 r. i z polecenia prymasa w 1630 r. wydany drukiem w Krakowie przez Andrzeja Piotrkowczyka, typografa królewskiego. Drugie wydanie zbioru, poprawione i uzupełnione, ukazało się w 1761 r.

Całość niniejszego artykułu składa się z 2 części. Pierwsza stanowi dorobek Kościoła w Polsce pod względem zbiorów prawa kościelnego. Druga część odnosi się do kompilacji arcybiskupa Jana Wężyka, uwzględniając potrzebę wydania nowego zbioru prawa kościelnego, czas powstania kody-

fikacji, kompozycję, zatwierdzenie kodyfikacji prymasa Jana Wężyka, a w zakończeniu będzie podsumowanie zagadnienia

I. DOROBEK KOŚCIOŁA W POLSCE POD WZGLĘDEM ZBIORÓW PRAWA KOŚCIELNEGO

Na podstawie dotychczasowych badań naukowych w kanonistyce polskiej odnotowano 8 zbiorów prawa partykularnego. Trzy zbiory w okresie przedtrydenckim i 3 potrydenckie oraz 2 synody plenarne jako współczesne, odmienne od pozostałych.

Do kodyfikacji przedtrydenckich zalicza się: Synodyk Jarosława Bogorii ze Skotnik z 1357 r., Kodyfikację Mikołaja Trąby z 1420 r., Zbiór Jana Łaskiego z 1523/1527 r.

Zbiory potrydenckie stanowią: Zbiór Stanisława Karnkowskiego z 1579 r., Zbiór Jana Wężyka z 1628 r., Zbiór Krzysztofa Żórawskiego z lat 1881-1883.

Do współczesnych zbiorów należą 2 synody plenarne: Pierwszy Synod Plenarny z 1936 r. i II Polski Synod Plenarny z lat 1991-1999.

1. SYNODYK JAROSŁAWA Z 1357 ROKU

Na synodzie w Kaliszu arcybiskup Jarosław po raz pierwszy uporządkował prawodawstwo partykularne. Zgodnie z powziętą decyzją postanowił zebrać w jedną całość dotychczasowe polskie dwutorowe ustawodawstwo partykularne (legackie i rodzime). Z dawnych synodów Kietlicza, Pełki, Janusza, Jakuba Świnki i Janisława wybrano ustawy, które nie straciły na aktualności, lub które po odpowiedniej korekcie dały się łatwo dostosować do nowych warunków. Uzupełniono je nowymi statutami uchwalonymi na synodzie kaliskim. Sporządzony zbiór prawa prowincjonalnego nosi nazwę *Synodyku Jarosława*. Nowo sporządzony synodyk z polecenia metropolity miał być powielany, a jego egzemplarze miały znajdować się przy wszystkich kościołach¹.

Metoda zastosowana w *Synodyku* polegała na wyborze statutów z synodów poprzednich i tworzeniu z nich jednolitej kodyfikacji w formie zbioru. Powstała ona pod wpływem powszechnego prawa kościelnego i kodyfikacji

¹ W. G ó r a l s k i, *Wprowadzenie do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce*, Lublin 1991, s. 147-148; I. S u b e r a, *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich. Wybór tekstów ze zbioru Jana Wężyka z r. 1761*, Warszawa 1981, s. 64-65.

prawa świeckiego, którą w owym czasie przeprowadził w Polsce król Kazimierz Wielki w 1347 r. Kodyfikacja świecka została wydana na zjeździe wiślickim jako kodeks prawa obowiązujący w Polsce. Taka metoda miała duże znaczenie w praktyce gdyż odtąd nie było potrzeby szukania pojedynczych synodów w celu zapoznania się z obowiązującymi przepisami prawnymi. Jednak *Synodyk* abpa Jarosława okazał się niepraktyczny, ponieważ jego podział nie był ani rzeczowy, ani chronologiczny i przypominał metodę redagowania dawnych zbiorów prawa powszechnego z epoki przedgregoriańskiej. Sytuację pogarszał fakt, że w jego odpisach pojawiły się duże rozbieżności w zapisach, niejasności, a nawet błędy, rodzące niepewność prawa i sprawiające, że *Synodyk* stosunkowo szybko przestał obowiązywać. Ponadto, kiedy redagowano nową kodyfikację, dawne uchwały synodalne kwalifikowano jako nieprzydatne i porzucano, a poszczególne egzemplarze – jako bezwartościowe – używano na okładki². Jednak dzięki temu zbiorowi wiele pojedynczych przepisów synodalnych zachowało się i są dostępne dla badaczy problematyki synodalnej.

Łatwo zauważyć, iż ów zbiór składający się z pojedynczych synodów prowincjonalnych przypomina układ drugiego tomu z kompilacji arcybiskupa J. Wężyka.

2. KODYFIKACJA MIKOŁAJA TRĄBY Z 1420 ROKU

W polskiej kanonistyce w XV wieku doniosłą rolę odegrała kodyfikacja arcybiskupa M. Trąby³ z 1420 r., pierwszego prymasa Polski. Owo dzieło zostało uchwalone i ogłoszone jako statuty wieluńsko-kaliskie. Posiada ono dwie ważne cechy, obejmuje całość przedmiotu i jest wyłączne, czyli znosi wszystko, co było wcześniej i przez to ułatwia wszelkie poszukiwania, usuwając wątpliwości. Statuty prymasa pozostawały przez długi czas w mocy,

² G ó r a l s k i, *Wprowadzenie*, s. 148-149; por. S u b e r a, *Synody*, s. 64; R. H u b e, *Prawo polskie w wieku trzynastym*, Warszawa 1874, s. 205-216; A. H e l c e l, *Zbiór statutów synodalnych polskich powszechnych w prowincji gnieźnieńskiej*, „Starodawne Prawa Polskiego Pomniki” 1(1856), t. I, s. 407-412.

³ Tadeusz Silnicki napisał znamienne słowa na temat pierwszego prymasa Polski: „Mikołaj Trąba należy niewątpliwie do najwybitniejszych postaci w dobie Władysława Jagiełły. Kapelan i spowiednik królewski, co więcej, oddany sługa i nieodstępny towarzysz króla przez lata całe, notariusz kancelarii państwowej, a następnie podkanclerzy koronny, arcybiskup zrazu halicki, potem gnieźnieński, często przedstawiciel Polski na rokowaniach i zjazdach międzynarodowych - oto w pobieżnym skrócie stanowiska i funkcje w państwie, jak i w Kościele”, por. T. S i l - n i c k i, *Arcybiskup Mikołaj Trąba*, Warszawa 1954, s. 5.

a późniejsze uzupełnienia stanowiły tzw. nowelizację. Stary obowiązywał jako tzw. *antiqua*, dodatki zaś otrzymały nową nazwę *nova*, zawsze z uwzględnieniem dawnych i występujących łącznie⁴.

Zachodnie prowincje kościelne, głównie z nacją niemiecką, miały już podobne kodyfikacje. Zbiór metropolity Mikołaja Trąby nie był więc pierwszym, w pomysłu oryginalnym tworem, ale znacznie przewyższał istniejące wzory, wprowadzając systematykę, czyli podział zastosowany na wzór *Dekretów* papieża Grzegorza IX z 1234 r. W ówczesnych czasach był to system nie tylko naukowo uzasadniony, ale bardzo praktyczny, ponieważ ułatwiał orientację w obszernym materiale prawnym, co miało duże znaczenie dla zastosowania duszpasterskiego⁵.

Dzieje powstania tej kodyfikacji ani jej prawdziwy autor nie są znane. Jedyne źródło kodyfikacji stanowi przedmowa do statutów oraz dwie bulle papieskie, zezwalające na podjęcie pracy nad kompilacją prawa. Zezwolenie wydał papież Jan XXIII w 1413 r. i Marcin V w 1417 r. Projekt kodyfikacji prawa polskiego powstał podczas pobytu arcybiskupa M. Trąby na Soborze w Konstancji i odnosi się do początków jego działalności w prowincji gnieźnieńskiej⁶.

Po powrocie arcybiskupa z Soboru w Konstancji praca nad kodyfikacją została przyspieszona i zakończona w 1420 r. Na synodzie w Wieluniu poddano zbadaniu dawniejsze statuty, lecz z powodu dużej ilości materiału podjęta praca nie mogła być dokończona, ponieważ należało uwzględnić wnioski, poprawki do zasadniczego projektu. Odłożono więc synod do 25 września 1420 r., przenosząc jego obrady do Kalisza⁷. Wśród uczestników zgromadzenia synodalnego w Wieluniu było wielu znakomitych rządców diecezji i przedstawicieli duchowieństwa oraz uczonych akademickich⁸.

⁴ T. S i l n i c k i, *Rozwój prawa kościelnego*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, t. I, cz. 1, Poznań–Warszawa 1974, s. 413.

⁵ Tamże.

⁶ Tamże.

⁷ Tamże, s. 413-414.

⁸ Na synodzie oprócz prymasa byli obecni: bp Wojciech Jastrzębiec z Krakowa, Jakub Kurdwanowski z Płocka, Andrzej Łaskarz z Poznania, Mikołaj z Gorzkowa biskup wileński oraz zastępcy biskupów wrocławskiego i lubuskiego. Nie wiadomo, kto wchodził w skład komisji kodyfikacyjnej i jaki był podział pracy. W literaturze historyczno-prawnej sugeruje się, iż z pewnością brał czynny udział biskup poznański Andrzej Łaskarz, który na Soborze w Konstancji należał prawie do każdej ważniejszej komisji i rozwijał działalność reformatorską. Był on jednocześnie wykształconym znakomitym kanonistą, z tej racji można suponować jego współudział, por. S i l n i c k i, *Rozwój prawa kościelnego*, s. 414.

Autorstwo kodyfikacji samego prymasa Mikołaja Trąby jest raczej wątpliwe. Stąd nie należy go przyjmować w sensie redakcyjnym, tylko w znaczeniu inicjatywy oraz zorganizowania pracy albo inspiracji. Oprócz biskupów obecnych na synodzie byli wybitni dostojnicy spośród duchowieństwa, między którymi nie brakowało profesorów uniwersytetu⁹. Być może w tej grupie należy dopatrywać się członków komisji kodyfikacyjnej. Trudno też osądzać, czy kodyfikacja była dziełem jednego czy kilku członków, gdyż tego rodzaju praca nie zawiera cech indywidualnych autora. Cała historia powstania zbioru wieluńsko-kaliskiego stanowi nieznane obszary wiedzy historycznej¹⁰.

Cel sporządzonego zbioru został zaznaczony w przedmowie i obu bullach papieskich. Odnotowano, że należy stworzyć nowy zbiór, odpowiadający ówczesnym potrzebom, a niepotrzebne przepisy usunąć. Kodyfikacja arcybiskupa M. Trąby pod względem formy była zbiorem systematycznym, a pod względem merytorycznym stała wyżej niż współczesne kodyfikacje sąsiednich prowincji kościelnych¹¹.

Redaktorzy kodyfikacji dali dowód głębokiej wiedzy, doświadczenia prawniczego, gdyż opanowali i wykorzystali umiejętnie ogromny materiał źródłowy, pochodzący ze zbiorów własnych i obcych. Skorzystano z polskich przepisów XIII-wiecznych, a także w większej mierze z XIV-wiecznych, ponieważ układ stosunków z poprzedniego stulecia był podobny do sytuacji w XV wieku. Zaczerpnięto również więcej materiału z ustaw legackich, niż z ustawodawstwa metropolitalnego, ponieważ synody legackie wprowadzały przeważnie postanowienia prawa powszechnego i zawierały dużo stałych, nieprzemijających treści, a statuty synodów prowincjonalnych uwzględniały głównie miejscowe bieżące potrzeby. Ze źródeł obcych przyjęto wzorce z ustawodawstwa węgierskiego, tj. najbardziej podobnego albo zbliżonego do polskiego. Ponadto czerpano materiał z ustawodawstwa praskiego, Magdeburga i Salzburga, których wspólnym rdzeniem były uchwały magdeburskie z 1310 r. W pewnej mierze za wzór uchwał mogła posłużyć także kodyfikacja praska z 1359 r., a nawet kilkanaście fragmentów wzięto z prawa powszechnego. Prądy reformacyjne znalazły dość słaby wydzźwięk w postanowieniach

⁹ Do grupy uczonych należeli: Mikołaj Kicki – archidiakon, Piotr Wolfram – scholastyk, Klemens – opat benedyktyński z Mogilna, Władysław Oporowski – późniejszy biskup, Stanisław ze Skarbimierza, Stefan Palecz, Mikołaj Peyser – profesorowie.

¹⁰ S i l n i c k i, *Rozwój prawa kościelnego*, s. 414; G ó r a l s k i, *Wprowadzenie*, s. 149-150.

¹¹ S i l n i c k i, *Rozwój prawa kościelnego*, s. 414.

o dyscyplinie kleru (*De vita et honestate clericorum*). Cały materiał prawny nie stanowi mechanicznego przepisywania i luźnej kompozycji różnych uchwał, lecz całość organiczną, tworząc planowe dzieło kodyfikacyjne o wysokim poziomie prawodawczym i doskonale nadającym się do zastosowania praktycznego¹².

Jedną z najważniejszych kwestii statutów arcybiskupa Mikołaja Trąby jest związek z aktualną wówczas reformą Kościoła, której Sobór w Konstancji nie urzeczywistnił. Statuty wieluńsko-kaliskie nie są pomnikiem reformy, ponieważ pomijają nadużycia w tak zasadniczych sprawach, jak nakaz rezydencji, zakaz kumulacji urzędów i beneficjów kościelnych. Trudno jednak wymagać od kodyfikacji więcej niż od Soboru w Konstancji. Na obradach był obecny metropolita, a także kilku wybitnych biskupów polskich o solidnym wykształceniu prawniczym. Mikołaj Trąba, prymas i metropolita, był znakomitym reprezentantem swej epoki. Statuty są wyrazem nie tego, co miało przyjść, lecz tego, co Kościół zdobył w walce z państwem i społeczeństwem, co zaznaczało się w określaniu wolności i samodzielnym stanowieniu prawa¹³. Statuty wieluńsko-kaliskie odmawiają osobom świeckim wszelkiej władzy nad kościołami, majątkiem kościelnym i duchownymi. Ingerencja świecka przy obsadzaniu urzędów duchownych była potępiona. W praktyce zauważa się, iż przy obsadzaniu biskupstw decydujący okazywał się wpływ króla, choć nie oparty na prawie, tylko na rzeczywistej przewadze¹⁴.

Statuty wieluńsko-kaliskie przyjęła również druga prowincja kościelna, lwowska, na dwóch synodach archidiecezjalnych w Polsce, z których drugi został odprawiony w 1440 r. Zbiegło się to chronologicznie z faktem wprowadzenia prawa polskiego na Ruś Czerwoną w 1435 r. Kościół w Polsce przedstawiał się jako jednolita wspólnota pod względem przepisów prawnych, której wyrazem było ówczesne aktualne ustanowienie urzędu prymasa, również w osobie Mikołaja Trąby. Nadmienić należy, iż był on wcześniej arcybiskupem halickim, którego stolicę metropolitalną przeniesiono z Halicza do Lwowa¹⁵.

Ustawodawstwo wieluńsko-kaliskie bardzo mocno oddziaływało na zwoływane synody diecezjalne, które pod wpływem tej kodyfikacji zostały zwołane

¹² Tamże, s. 414-415; G ó r a l s k i, *Wprowadzenie*, s. 150-151.

¹³ S i l n i c k i, *Rozwój prawa kościelnego*, s. 415.

¹⁴ Tamże, s. 415-416.

¹⁵ Tamże, s. 416; G ó r a l s k i, *Wprowadzenie*, s. 151-152.

w Krakowie, Płocku, Poznaniu i prawdopodobnie w Gnieźnie¹⁶. Ponadto wywarło ono wpływ na redagowanie pozostałych zbiorów kościelnego prawa polskiego, które przejęły aktualne uchwały, układ i systematykę. Kodyfikacja arcybiskupa J. Wężyka zapożyczyła tylko w pierwszym tomie prawzór dekretałowy. Redaktorzy, bezkrytycznie trzymając się wzoru kompilacji bp. S. Karnkowskiego, połączyli prawo karne z małżeńskim w jedną księgę, nie stosując w pełni klasycznego podziału dekretałowego zastosowanego w zbiorze arcybiskupa M. Trąby.

3. ZBIÓR JANA ŁASKIEGO Z 1523/1527 ROKU

Prymas Polski Jan Łaski (1523-1527) podjął się zadania na wielką skalę, tj. stworzenia znowelizowanej kodyfikacji arcybiskupa M. Trąby z 1420 r. Podobnie jak nowelizacja prawa świeckiego ujęta została w kodyfikację (Statut Łaskiego z 1506 r.), tak samo chciał zunifikować ustawodawstwo kościelne, które uległo przedawnieniu. Prace nad nowelizacją kościelnego prawa polskiego rozpoczął on od zwołania kilku synodów prowincjonalnych w Piotrkowie i Łęczycy. Później wyniki prac synodalnych wykorzystywał do opracowania nowej kodyfikacji prawa partykularnego, uchwalonej ostatecznie na synodzie piotrkowskim w 1523 r., a ogłoszonej drukiem w 1527 r.¹⁷

Przepisy synodów prowincjonalnych zostały włączone do kodyfikacji, niektóre jednak utraciły moc obowiązującą. Materiał prawny kodyfikacji podzielono według wzoru umieszczonego w zbiorze arcybiskupa M. Trąby z 1420 r., pochodzącego z *Dekretów* Grzegorza IX z 1234 r., na 5 części, zaznaczając w nagłówku uchwał, z których synodów materiał został zaczerpnięty. Umieszczono poza tym w zbiorze prymasa J. Łaskiego dekret Soboru Laterańskiego V (1512-1517) z 1514 r. o zaborze dóbr kościelnych, niektóre bulle papieskie odnoszące się do spraw polskich, edykty królewskie regulujące pewne sprawy kościelne, a nawet kilka konstytucji cesarskich potwierdzonych przez papieży¹⁸. Porównując kodyfikację arcybiskupa M. Trąby, do zbioru prymasa J. Łaskiego, prawodawca wyraźnie zaznaczył, iż

¹⁶ S i l n i c k i, *Rozwój prawa kościelnego*, s. 416; S u b e r a, *Synody*, s. 71-72 (*Statuty synodalne wieluńsko-kaliskie Mikołaja Trąby z r. 1420*, z materiałów przygotowanych przez B. Ulanowskiego uzupełnili i wydali: ks. Jan Fijałek i Adam Vetulani, PAU, *Studia i materiały do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce* nr 4, Kraków 1915, 1920, 1951).

¹⁷ G ó r a l s k i, *Wprowadzenie*, s. 152-153; P. K a ł w a, *Rys historyczny prowincjonalnego ustawodawstwa synodalnego w Polsce przedrozbiorowej*, Lublin 1939, s. 145.

¹⁸ K a ł w a, *Rys historyczny*, s. 145.

wcześniejsze ustawy pozostają nadal w mocy, czyli pracę własną na temat kościelnego prawa partykularnego w Polsce arcybiskup J. Łaski uważał za uzupełnienie ustawodawstwa poprzednika. Prymas Polski Jan Łaski, po wydaniu kodyfikacji, odprawił jeszcze dwa synody prowincjonalne w Łęczycy w 1527 i w 1530 r. w Piotrkowie, uzupełniając w ten sposób własny zbiór prawa statutami zwołanych synodów¹⁹.

Prymas Jan Łaski wyjednał również w 1515 r. dla stolicy metropolitalnej w Gnieźnie nową godność, która po dzień dzisiejszy została zachowana, tzn. każdy z arcybiskupów nosi tytuł legata urodzonego *legatus natus*²⁰.

Należy zauważyć, iż w zbiorze arcybiskupa J. Łaskiego usystematyzowano materiał prawny według standardu dekretałowego, dołączając kodyfikację arcybiskupa M. Trąby jak *statuta vetera*. Ów zbiór, podobnie jak kompilacja J. Węzyka, dzieli się na dwie części, lecz stanowi nieporównywalne kompendium kościelnego prawa polskiego, gdyż jest usystematyzowany. Natomiast kompilacja arcybiskupa J. Węzyka w drugiej części zawiera mechaniczne zebranie aktualnych uchwał z synodów prowincjonalnych wydanych po 1577 r.

4. ZBIÓR BISKUPA STANISŁAWA KARNKOWSKIEGO Z 1579 ROKU

Po zakończeniu Soboru Trydenckiego i oficjalnym przyjęciu jego uchwał na synodzie piotrkowskim w 1577 r., sprawa opracowania zbioru prawa kościelnego była bardzo pilna. Należało wówczas dostosować prawo partykularne do postanowień soborowych, dlatego synod ten polecił specjalnej komisji opracować nowy zbiór prawa kościelnego²¹.

Z upływem czasu dzieła nowej kodyfikacji nie dokonała jednak wybrana komisja, lecz ówczesny biskup włocławski Stanisław Karnkowski, który wykorzystał zbiór Dąbrowskiego, dostosował go do uchwał Soboru Trydenckiego i bez zatwierdzenia przez synod prowincjonalny ogłosił drukiem

¹⁹ Tamże.

²⁰ Legatus natus, tj. (legati nati), biskupi pewnych diecezji, którzy ze względu na stolice są ozdabiani tytułem legata papieskiego. Tytuł legatus natus przysługuje arcybiskupowi gnieźnieńskiemu. Otrzymał go arcybiskup Jan Łaski na soborze laterańskim V w 1515 r. od papieża Leona X. Do tytułu nie są przywiązane żadne prawa; por. H. I n s a d o w s k i, *Ustrój prawny Kościoła katolickiego*, Lublin 1926, s. 176.

²¹ W skład komisji weszli Stanisław Krasiński i Marcin Izdbieński, mieli oni przejrzeć i uzupełnić zbiór Dąbrowskiego i przedstawić do zatwierdzenia następnemu synodowi; por. S u b e r a, *Synody*, s. 138.

w Krakowie w roku 1579. Za podstawę dla swojego zbioru wziął Karnkowski dawne kodyfikacje M. Trąby i J. Łaskiego, uzupełniając je statutami późniejszych synodów prowincjonalnych XVI wieku do synodu piotrkowskiego z 1577 r. włącznie oraz dekretami Soboru Trydenckiego.

Rozkład materiału ustawodawczego w zbiorze bp. Karnkowskiego różni się nieco od poprzednich zbiorów. Aczkolwiek Karnkowski w zasadzie zachował dekretalowy podział na pięć ksiąg, to jednak w księdze IV odstąpił od tradycyjnego układu, łącząc w niej prawo małżeńskie z prawem karnym (*connubia i crimen*), a jako księgę V umieścił statuty synodu prowincjonalnego z roku 1577. Pociągnięcie to okazało się niezbyt szczęśliwe, gdyż księdze V brakuje jest organicznej łączności z pozostałymi księgami. Uchwały ostatniego synodu należało włączyć rzeczowo do poszczególnych ksiąg, zamiast włączać go do zbioru w sposób czysto mechaniczny, bez względu na treść zawartych w nim przepisów prawnych²².

Zbiór Karnkowskiego nie został urzędowo ogłoszony ani zatwierdzony przez papieża, aczkolwiek wiele okoliczności wskazuje na to, że taką aprobatę uzyskał, nie została ona jednak ogłoszona przez arcybiskupa J. Uchańskiego, na którego ręce ją przysłano. Pod względem powagi prawnej więc ów zbiór, w odróżnieniu od poprzednich kompilacji, pozostał zbiorem prywatnym. Następnie, po krótkim czasie, zyskał on powagę faktyczną, zwłaszcza gdy Stanisław Karnkowski w 1581 r. został prymasem Polski. Na wzrost owej powagi wpłynęła również okoliczność, że bp Karnkowski bullę Grzegorza XIII, zatwierdzającą statuty synodu z roku 1577 (księga V), umieścił na początku całości, a nie przed księgą piątą, stąd wielu uważało, że aprobata papieska odnosi się do całej kompilacji. Zbiór ów był jednak używany powszechnie i stanowił podstawę do nowej, urzędowej kodyfikacji prowincjonalnego prawa kościelnego w Polsce wydanej w 1630 r.²³ Owa kodyfikacja została wykorzystana do opracowania zbioru J. Wężyka, z niej przejęto metodę stosowaną w zbiorze bp. S. Karnkowskiego, dołączając jedynie następne uchwały synodów prowincjonalnych po 1577 r.

5. ZBIÓR KANONIKA KRZYSZTOFA ŻÓRAWSKIEGO Z LAT 1881-1883

Zbiór ks. Krzysztofa Żórawskiego, kanonika krakowskiego, kieleckiego i warszawskiego (1738-1808), jest pracą prywatną. Został on opublikowany

²² G ó r a l s k i, *Wprowadzenie*, s. 154-155.

²³ Tamże, s. 154-156.

w trzech tomach w Poznaniu (1881-1883). Ów zbiór obok statutów synodów prowincjonalnych zawiera też konstytucje papieskie wydane dla Polski, a także postanowienia synodalne poszczególnych diecezji i pasterskie listy biskupie o charakterze prawnym. Zbiór nie miał powagi urzędowej, lecz zawarte w nim przepisy prawne obowiązywały o tyle i w takim zakresie, o ile wiernie zostały zaczerpnięte i podane ze źródeł prawnych zatwierdzonych urzędowo²⁴.

Zbiór ten zerwał z tradycją S. Karnkowskiego i J. Węzyka i przywrócił podział na pięć ksiąg według wzoru dekretałowego. Zakres materiału prawnego jest w nim bardziej obszerny, niż w poprzednich zbiorach, gdyż uwzględnia przepisy aż do czasu utraty niepodległości Polski, nie pomijając nawet uchwał i listów pasterskich prowincji lwowskiej.

Układ kompilacji kan. K. Żórawskiego pod względem systematyki i bogactwa treści prawnej stoi wyżej od urzędowego opracowania kompilacji arcybiskupa J. Węzyka. Ponadto obejmuje on ustawodawstwo synodalne poszczególnych diecezji w Polsce, ważniejsze listy pasterskie, oraz daje możliwie pełny obraz religijny, moralny i społeczny życia przedrozbiorowej Polski. Na tle autentycznych dokumentów prawnych ukazuje on pełniejszy obraz ówczesnej epoki, niż bogata literatura owych czasów, zwłaszcza pamiętnikarska. Kodyfikacja kan. K. Żórawskiego jest pierwszorzędnym materiałem prawnym do poznania dziejów kultury narodowej i ówczesnego prawa kościelnego²⁵.

Prywatna kompilacja kan. K. Żórawskiego nawiązuje do wzorów stosowanych w prawie powszechnym, rozmieszczając materiał prawny na wzór dekretałowy. Redaktor przy opracowywaniu aktualnego zbioru wykorzystał zawarte uchwały w kompilacji arcybiskupa J. Węzyka, ale nie stosował metody redaktorów zbioru z 1630 r.

6. PIERWSZY POLSKI SYNOD PLENARNY Z 1936 ROKU

Pierwszy Polski Synod Plenarny został odprawiony w 1936 r., dopiero w trzysta lat po odprawieniu ostatniego synodu prowincjonalnego. Zwołaniu synodu przyświecały dwa cele: recepcja KPK z 1917 r. oraz ujednoczenie prawa partykularnego po odzyskaniu niepodległości. Synod plenarny Polski Odrodzonej zwołano na Jasnej Górze w roku 1936, pod przewodnictwem legata papieskiego kard. Franciszka Marmaggiiego. W synodzie tym wzięli

²⁴ I. S u b e r a, *Historia Źródeł i nauki prawa kanonicznego*, Warszawa 1977², s. 140.

²⁵ Por. G ó r a l s k i, *Wprowadzenie*, s. 157-158.

udział wszyscy biskupi polscy trzech obrządków: łacińskiego, greckokatolickiego i ormiańskiego, z kard. Augustem Hlondem prymasem Polski na czele. Uchwały tego synodu zostały przejrzane przez Kongregację Soboru i zatwierdzone przez papieża Piusa XI, a ogłoszone przez Episkopat Polski na konferencji w Warszawie 15 grudnia 1937 r., z mocą obowiązującą od 16 czerwca 1938 r.

W rozdziale materiału zbiór uchwał owego synodu trzyma się porządku *Kodeksu Prawa Kanonicznego*, którego przepisy w wielu miejscach uzupełnia. Obowiązuje duchowieństwo i wiernych obrządku łacińskiego w Polsce. Natomiast duchowieństwo i wiernych innych obrządków wiążą te uchwały, które albo z natury rzeczy dotyczą wszystkich obrządków, albo odnoszą się do wykonania konkordatu. Za zniesione uważa się wszystkie przepisy diecezjalne, które są sprzeczne z uchwałami synodu plenarnego²⁶.

7. II POLSKI SYNOD PLENARNY (1991-1999)

Stanowi on dorobek 8 lat pracy legislacyjnej Episkopatu Polski. Został promulgowany w 2001 r. przez prymasa Polski, uzyskał uprzednio *recognitio* Stolicy Apostolskiej w 2000 r. Uchwały składające się z 14 rozdziałów weszły w życie 28 lutego 2001 r. Problematyka synodalna dotyczy wszystkich dziedzin życia Kościoła w Polsce, m.in.: 1. Potrzeba i zadania nowej ewangelizacji na przełomie II i III Tysiąclecia Chrześcijaństwa; 2. Powołanie do życia w małżeństwie i rodzinie; 3. Szkoła i uniwersytet w życiu Kościoła i narodu; 4. Kościół wobec życia społeczno-gospodarczego; 5. Kościół wobec rzeczywistości politycznej; 6. Ewangelizacja kultury i środków społecznego przekazu; 7. Misyjny adwent nowego tysiąclecia; 8. Sól ziemi. Powołanie i posłannictwo świeckich; 9. Kapłaństwo i życie konsekrowane jako wspólnota życia i posługi z Chrystusem; 10. Liturgia Kościoła po Soborze Watykańskim II; 11. Posługa charytatywna Kościoła; 12. Świętość. Dar i zadanie; 13. Duszpasterstwo polskie za granicą; 14. Maryja w tajemnicy Chrystusa i Kościoła²⁷.

II PSP posiada charakter pastoralny, uwzględniając dekrety Soboru Watykańskiego II i nauczanie Ojca św. Jana Pawła II.

²⁶ S u b e r a, *Historia Źródeł*, s. 141, szerzej na temat Pierwszego Synodu Plenarnego zob. G ó r a l s k i, *Wprowadzenie*, s. 162-174.

²⁷ Por. *II Polski Synod Plenarny (1991-1999)*, Poznań 2001.

Po przedstawieniu krótkiego zarysu dorobku legislacyjnego Kościoła w Polsce przedstawi się, na ich tle, kodyfikację prymasa Jana Wężyka z 1630 r.

II. ZBIÓR PRYMASA JANA WĘŻYKA Z 1628 ROKU

1. POTRZEBA WYDANIA NOWEGO ZBIORU PRAWA KOŚCIELNEGO

Pierwsze ślady potrzeby stworzenia nowej kompilacji kościelnego prawa polskiego, po wyczerpanej emisji zbioru bp. Stanisława Karnkowskiego z 1579 r., pochodzą z synodu piotrkowskiego w 1589 r. Wówczas prymas S. Karnkowski podjął uchwałę opracowania nowego zbioru prawa partykularnego w Polsce, pomimo iż upłynęło tylko 10 lat od kodyfikacji z 1579 r. jego autorstwa²⁸. Uchwała synodalna polecała, aby wyznaczona komisja w kodyfikacji dostosowała prawodawstwo partykularne do norm trydenckich, zaznaczając na marginesie rozdziały i sesje soborowe. Ponadto w nowym zbiorze należało umieścić bulle papieża Jana XXIII, Marcina V, Leona X, a także pisma kardynałów, dotyczące tłumaczenia dekretów Soboru Trydenckiego, wydane z aprobatą papieża Grzegorza XIII. Nakazano także uwzględnienie, w nowym zbiorze, poprawek zalecanych przez Stolicę Apostolską w 1578 r.²⁹ Powyższe uchwały traktowane były jako inspiracje do opracowania nowego zbioru prawa.

Następny synod prowincjonalny z 1607 r., odprawiony pod przewodnictwem prymasa Bernarda Maciejowskiego w Piotrkowie, podejmował kwestię opublikowania nowego zbioru prawa partykularnego. Synod postanowił opublikować ponownie konstytucje synodalne, które nie zawierały przepisów

²⁸ *Decretum quartum: „praeteres, librum Statuorum 4 Provincialium denuo recudendum, praemissa reformatione, iuxta censuram S. Sedis Apost. Anni 1578 decrivit, insertis propter eorundem maiorem auctoritatem, Reverendiss. D. Aloisii Lippomani, Nuncii Apost. Confirmatione (cuius in Statutis Nicolai Dzierzgowski anni 1557 sit mentio) Bullis Ioannis XXIII. Martini V. Leonis X. Pontificum, ac etiam congregationis interpretum S. Concilii Tridentini litteris, sub Gregorio XIII quibus approbantur. Quae reformatio eorundem per certos deputatos ita fieri debet, ut nimirum omnia conformentur, ad Decreta S. Concilii Tridentini, assignatis ad maegines eorum capitibus et sessionibus”*, w: *Constitutiones et decreta condita in Provinciali Synodo Gnesnensi, quam Illmus et Rndmus D. D. Stanislaus Karnkowski [...], Petricoviae habuit anno 1589 Sixto V Pont. Max. Pragae. Typis mandabat Joannes Othmarus anno 1590*, s. 34.

²⁹ Por. *Constitutiones et decreta condita in Provinciali Synodo Gnesnensi, quam Illmus et Rndmus D. D. Stanislaus Karnkowski [...]*, s. 34.

prawnych, sprzecznych z uchwałami trydenckimi i konstytucjami apostołskimi. Synod do pracy rewizji prawa partykularnego powołał komisję, w skład której weszli kanonicy krakowscy, doktorzy obojga praw, Mikołaj Dobrociecki i Jan Fox³⁰.

Synod prowincjonalny arcybiskupa B. Maciejowskiego pomagał w stworzeniu nowej kodyfikacji poprzez wyznaczenie redaktorów, podając ogólne zasady opracowania prawa partykularnego, a prymas zadeklarował założenie funduszu na wydrukowanie zbioru. Źródła historyczne nie podają przyczyn finalizacji założeń synodalnych dotyczących publikacji nowego zbioru.

Ustalone wydanie statutów i uchwała W. Gembickiego z 1621 r., powzięta na synodzie prowincjonalnym, dotyczyły nowelizacji prawa partykularnego³¹. Ponadto synod postanowił wydać statuty innych synodów prowincjonalnych w dwóch tomach, w jednym miały być statuty dawniejsze i aprobowane przez Stolicę Apostolską, w drugim zaś, wszystkie akta i konstytucje synodów prowincjonalnych z lat 1589, 1607 i 1621 r., łącznie z listem pasterskim arcybiskupa B. Maciejowskiego, potwierdzonym przez Stolicę Apostolską w 1608 r., oraz uchwałami synodu piotrkowskiego z 1607 r.³²

Ponadto synod wyraźnie określił zasady nowej kompilacji, wyznaczając czteroosobową komisję, w skład której weszli archidiakon krakowski Jan Fox, prepozyt łucki, dziekan pułtuski i archidiakon sandomierski Franciszek Zajerski, prepozyt kościoła Bożego Ciała na Kazimierzu pod Krakowem Marcin Kłoczyński oraz kanonik łowicki Mikołaj Skierniewita. Ustalona przez synod komisja miała za zadanie zapoznać się tylko z konstytucjami wcho-

³⁰ Por. *Concilium provinciale Regni Poloniae, quod Paulo V Pontifice, Bernardus Maciejowski, S. R. E. Presb. Cardinalis, Tit: S. Joannis ate portam Latinam, Archiepiscopus Gnesnensis, Legatus Natus, et Regni Poloniae Primas, Primusque Princeps, habuit Petricoviae anno domini, M.DC.VII, Cracoviae*, in offic.: Andreae Petricovii S. R. M. Typographi. A.D., 1630, *De statutis Provincialibus antiquis*, k. B3-C.

³¹ Statut *De Statutis Provincialibus* stwierdził, iż: „Ne ignorantia Statutorum Provincialium, quorum Exemplaria perpauca extant, aliqui ab ipsorum observatio servatione sese excusent; decernit Synodus, ut eadem Statuta antiquiora, Libris quinque contenta, et per Sedem Apostolicam a Martino V. Joanne XXIII. Et Gregorio XIII confirmata, eodem modo, et ordine, in uno volumine recudatur. In alio vero simili volumine, imprimatur Synodus Provincialis, piae memoriae Karnkovii et Maciejovii Archiepiscoporum, una cum Epistola Pastoralis, et cum Epistola Pastoralis, et cum Decretis praesentis Synodi”, w: *Synodus Provincialis Gnesnensis Provinciae sub Illmo et Rmo Dno D. Laurentio Gembicki [...] Petricoviae anno Domini 1621 die 26 mensis Aprilis celebrata. Cracoviae*, in officina Andreae Petricovii, S. R. M. Typographi, anno Domini 1624, k. E2.

³² M. M o r a w s k i, *Synod prowincjonalny prowincji gnieźnieńskiej w dawnej Polsce*, Włocławek 1935, s. 111.

dzącymi do pierwszego tomu. Ponadto korzystała z pełnomocnictwa braku kompletu komisji, tj. mogła pracować w przypadku nieobecności jednego z członków. Po ukończeniu pracy komisja była zobowiązana do przedstawienia opracowanego dzieła metropolicie³³.

Komisja wydała reguły sporządzania kodyfikacji, które zostały opublikowane na początku zbioru Jana Wężyka, przed indeksem tytułów o nazwie *Regulae in emendatione servatae*, które zostały podpisane przez członków komisji w składzie: Jan Fox, Mikołaj Skierniewita i Marcin Kłoczyński³⁴, a zauważa się, iż F. Zajerski nie był obecny. Reguły zamieszczone w synodzie dotyczyły następujących ustaleń:

1. Dostosowanie podziału i nazw tytułów do Dekretów papieża Grzegorza IX z 1234 r.
2. Zaopatrzenie rozdziałów w osobne tytuły.
3. Znowelizowanie prawa, poprzez usunięcie zbędnych treści i powtórzeń z konstytucji synodalnych, które sprzeciwiały się prawu powszechnemu i dekretem Soboru Trydenckiego.
4. Dokonanie korekty licznych błędów drukarskich, niejasnych słów, nie oddających właściwego sensu, doprecyzowanie lub zastąpienie ich innymi bardziej zrozumiałymi terminami.
5. Odnotowanie na marginesie źródła prawa, z którego konstytucje zostały zaczerpnięte, a w nawiasie dodano: *quod magni fuit laboris* (co byłoby wielkim trudem).
6. Usunięcie statutów nieaktualnych, nieprzydatnych w przyszłości.

Nowy projekt prawa partykularnego, opracowany na synodzie prowincjonalnym w Piotrkowie w 1621 r. przez wyznaczoną komisję kodyfikacyjną, został następnie przedstawiony na synodzie piotrkowskim w 1628 r. Synod z udziałem prymasa i obecnych biskupów oraz wyznaczonej komisji synodalnej dokonał analizy uchwał i zatwierdził zbiór, polecając jego opublikowanie³⁵, które nastąpiło w 1630 r.³⁶

³³ Por. *Synodus Provincialis Gnesnensis Provinciae sub Illmo et Rmo Dno D. Laurentio Gembicki*, w: *Constitutiones Synodorum Metropolitanae Ecclesiae Gnesnensis Provincialium Autoritate Synodi Provincialis Gembicianae per Deputatos recognitae iussu vero et opera Illustrissimi et Reverendissimi Domini D. Joannis Wężyk*, [...] Cracoviae In Typographia Collegii Majoris Univer: Cracovien: Reimpressae Anno Domini 1761, k. E2.

³⁴ Por. *Regulae in emendatione servatae*, w: *Constitutiones Synodorum Metropolitanae Ecclesiae Gnesnensis Provincialium* [...].

³⁵ *Synodus Provincialis Gnesnensis provinciae: sub Illmo et Rmo Dno D. Joanne Wężyk*, [...] *Petricoviae Anno Dni, Millesimo, Sexcentesimo, Vigesimo octavo. Die vigesima secunda*,

2. CZAS POWSTANIA KODYFIKACJI

Określenie daty powstania zbioru przysparza wielu trudności z powodu braku materiału źródłowego i literatury. Umownie można przyjąć, iż przedział czasowy powstania kodyfikacji wyznaczają dwa synody piotrkowskie z 1621 i 1628 r. Na pierwszym z nich wyznaczono redaktorów kompilacji i polecono im opracowanie zbioru, a na drugim przedstawiono ukończoną pracę do analizy i zatwierdzenia. Okres redakcji między synodami wynosił 7 lat. Nie wiadomo czy zbiór redagowano 7 lat, czy prymas nie zwołał wcześniej synodu, a zbiór oczekiwał na zatwierdzenie. Odpowiedzi na pytanie, kto opóźniał pracę nad zwołaniem synodu, czy redaktorzy pracowali wolno, czy prymas zwlekał z jego zwołaniem, należy poszukiwać w regule. Przedstawione reguły były ustalane nie przez synod, lecz na posiedzeniu komisji redaktorów, którzy składali podpisy pod statutami. Zbiór musiał być ukończony przed 6 sierpnia 1626 r., przed datą śmierci Mikołaja Skierniewity³⁷. Na tej podstawie można suponować datę powstania zbioru na połowę 1626 r., jako wyznaczającą górną granicę czasu, gdyż kompilacja mogła być ukończona znacznie wcześniej.

Najprawdopodobniej redaktorzy niezwłocznie wykonali powierzone zadanie synodalne, ale śmierć prymasa Wawrzyńca Gembickiego 10 lutego 1624 r. przeszkodziła w dokonaniu formalności prawnych i poleceniu wydania kodyfikacji drukiem. Także krótkie rządy i przedwczesna śmierć prymasa Henryka Firleja 15 lutego 1626 r. nie były okolicznościami sprzyjającymi wydaniu zbioru. Dopiero następny prymas, Jan Wężyk, uwieńczył rozpoczęte dzieło kompilacji prawa partykularnego. Uroczysty ingres do katedry gnieźnieńskiej odbył 21 czerwca 1627 r., a w niespełna rok później, w dniach 22-26 maja 1628 r., prymas zwołał synod prowincjonalny, na którym ogłoszono i przyjęto nowy zbiór prawa kościelnego. Wyrażenie *Iussu vero et opera* zawarte w tytule konstytucji synodalnych w Krakowie w 1630 r. dowodzi, że publikacja była wyłączną zasługą prymasa J. Wężyka. Nie tylko

Mensis Maij, celebrata. Cracoviae In Officina Andreae Petricovij, S. R. M. Typographi, Anni Domini M. DC. XXIX, k. K2-L

³⁶ Por. *Constitutiones Synodorum Metropolitanae Eccl: Gnesnen: Provincialium. Autoritate Synodi Provincialis Gembiciana, per Deputatos recognitae; Jussu vero et opera Illmi ac Rndmi Domini D. Joannis Wężyk, Dei et Apostolicae Sedis Gratia, Archiepiscopi Gnesnen:* L. N. R. P. P. Typographi. Anno Dni. M. DC. XXX.

³⁷ Por. J. W i t e s k a, *Katalog prałatów i kanoników prymasowskiej Kapituły Łowickiej od 1433 do 1970 r.*, Warszawa 1971, s. 49.

wydał on nakaz wydrukowania zbioru, ale i dopilnował wykonania polecenia, zgodnie z uchwałą synodalną z 1628 r., o czym świadczy słowo *curavit*. Prymas pokrył koszty związane z publikacją kodeksu, aby przyspieszyć druk dzieła, który był oczekiwany przez polskie duchowieństwo. Należy nadmienić, iż koszty związane z wydrukowaniem zbioru w owym czasie były wysokie. Promulgacja zbioru nie nastąpiła w terminie zapowiedzianym przez synod, ponieważ należało postarać się o zatwierdzenie dokumentu przez Stolicę Apostolską. Stąd na delegata do Rzymu wybrano archidiakona Jana Focha³⁸.

Należy zauważyć, że synod prowincjonalny z 1628 r. został zatwierdzony przez Stolicę Apostolską rok wcześniej od wydania zbioru w 1629 r.³⁹

Informacje na temat daty oddania kodyfikacji do druku znajdują się w liście pasterskim arcybiskupa J. Wężyka, pisanym w Łowiczu, w dniu uroczystości św. Wojciecha w 1629 r. i wydrukowanym na początku zbioru⁴⁰.

W literaturze historyczno-prawnej przyjęto oficjalną datę kodyfikacji, cytując wybitnego historyka prawa A. Jochera: „[...] która to praca dopiero na synodzie prowincjonalnym piotrkowskim w roku 1628 została przedłożona i przez zgromadzonych biskupów przyjęta, a następnie przez prymasa Jana Wężyka roku 1629 potwierdzoną i z jego rozkazu jako i polecenia synodu przez Andrzeja Piotrkowczyka, królewskiego typografa własnym jego nakładem w roku 1630 wydrukowaną i za umiarkowaną cenę duchowieństwu rozprzedana”⁴¹.

Drugie wydanie kodyfikacji arcybiskupa Jana Wężyka ukazało się w 1761 r., staraniem Uniwersytetu Jagiellońskiego, pod tym samym tytułem w drukarni uniwersyteckiej. Zawierało regulację prawo Kościoła katolickiego w Polsce aż do utraty niepodległości, a nawet jeszcze później. Ów zbiór przechował dorobek legislacyjny Kościoła w Polsce i w znacznym stopniu posłużył do opracowania prywatnej kompilacji kan. K. Żórawskiego. Ponadto jest on ostatnim urzędowym zbiorem kościelnego prawa polskiego w okresie przedrozbiorowym.

³⁸ Por. A. J o c h e r, *Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce od wprowadzenia do niej druku po rok 1830 włącznie*, t. II, Wilno 1840, s. 584.

³⁹ Por. *Synodus Provincialis Gnesnensis provinciae: sub Illmo et Rmo Dno D. Joanne Wężyk, [...], Approbatio: Dat.: Romae die XVIII November 1628.*

⁴⁰ Por. *Constitutiones Synodorum Metropolitanae Ecclesiae Gnesnensis Provincialium [...]* a. D. 1628, 3 pierwsze karty zbioru.

⁴¹ Por. A. J o c h e r, *Obraz bibliograficzno-historyczny*, s. 584.

3. KOMPOZYCJA KODYFIKACJI JANA WĘŻYKA

W zbiorze arcybiskupa J. Wężyka znajdują się bogate informacje historyczno-prawne. Na drugiej stronie karty tytułowej kodyfikacji znajduje się herb Jana Wężyka przedstawiający węża w koronie. Następnie umieszczone zostały karty nienumerowane. Na pierwszych trzech kartach znajduje się przedmowa prymasa adresowana do arcybiskupa lwowskiego i biskupów prowincji gnieźnieńskiej oraz duchowieństwa polskiego. Przemówienie prymasa rozpoczynają słowa: „Czego pragnęło dwóch naszych poprzedników, co było postanowione zawsze na byłych synodach, aby tej prowincji kościelnej konstytucje na wzór prawa kanonicznego przejrzane i ułożone, w jednym tomie były wydane [...] to dzięki pomocy Bożej staje się”. Następnie prymas podkreślił cel dzieła, stwierdzając, iż czyni to na większą chwałę imienia Bożego, pożytek Kościoła i wzrost katolickiej wiary. Intencją całej przedmowy było podkreślenie doniosłości prawa i zachęta do jego sumiennego stosowania⁴².

Po przemówieniu na kolejnych kartach umieszczono list biskupa wrocławskiego Stanisława Karnkowskiego adresowany do króla Stefana Batorego. Biskup informował króla o powadze i zaleceniach prawnych Stolicy Apostolskiej, a następnie określił sytuację ustawodawstwa synodalnego w Polsce, które król również powinien znać z tytułu posiadania świeckiej władzy rządzenia w królestwie⁴³.

Następnie w traktacie zamieszczony został dekret synodu prowincjonalnego z 1621 r. *De recognoscendis et imprimendis Constitutionibus*, w którym wymieniono powody skłaniające synod do wydania konstytucji synodalnych dawniejszych w jednym tomie, w drugim zaś uchwały synodów odprawionych po 1577 r. Ponadto Wężyk polecił umieścić przy konstytucjach z 1607 r. list pasterski kard. Bernarda Maciejowskiego. Przypomniawszy, iż synod powołał komisję kodyfikacyjną, w skład której wchodziło czterech członków⁴⁴.

Na odwrotnej stronie znajdują się *Regule in emendatione servatae*, według których redaktorzy dokonali dzieła kompilacji prawa partykularnego. W zakończeniu zawarto informacje skierowane do czytelników, które wyjaśniały

⁴² Por. *Constitutiones Synodorum Metropolitanae Ecclesiae Gnesnensis Provincialium* [...] a. D. 1628, trzy pierwsze karty zbioru.

⁴³ Por. *Constitutiones Synodorum Metropolitanae Ecclesiae Gnesnensis Provincialium* [...] a. D. 1628, *Epistola dedicatoria*.

⁴⁴ Por. *Constitutiones Synodorum Metropolitanae Ecclesiae Gnesnensis Provincialium* [...] a. D. 1628, *Decretum Synodi*.

odłożenie wznowienia druku konstytucji synodalnych z 1589 r. Na dole strony dokumentu znajdują się podpisy trzech redaktorów, Jana Foxa, Mikołaja Skierniewity i Marcina Kłoczyńskiego⁴⁵.

W zbiorze prymasa J. Wężyka dostrzec można materiały zaczerpnięte z analogicznej części kodyfikacji Stanisława Karnkowskiego, tzn. list dedykacyjny króla Stefana Batorego, opuszczono natomiast list papieża Grzegorza XIII (1572-1585) skierowany do króla, a zatwierdzający uchwały synodu piotrkowskiego z 1577 r., oraz bullę tegoż papieża, wyznaczającą egzekutorów postanowień synodalnych, a także epigramat traktujący o zachęcenie popularyzowania prawa partykularnego⁴⁶.

W zbiorze arcybiskupa Jana Wężyka umieszczono, po regułach, indeks ksiąg i tytułów⁴⁷. Ilość tytułów w zestawieniu z kodyfikacją bp. S. Karnkowskiego przedstawiała się odmiennie. Zbiór arcybiskupa Jana Wężyka zawierał łącznie 125 tytułów rozdzielonych na 5 ksiąg⁴⁸, natomiast na zbiór bp. S. Karnkowskiego składało się łącznie 158 tytułów, podzielonych na 5 ksiąg⁴⁹. W obydwu zbiorach, po spisie tytułów, umieszczona została maksyma papieża Celestyna I (422-432), zachęcająca każdego kapłana do znajomości kanonów oraz zakaz sprzeciwiania się nauce Ojców Kościoła⁵⁰.

Kodyfikacja prymasa J. Wężyka, zawierająca materiał prawny w 4 księgach, wzorowała się na *Dekretach* Grzegorza IX z 1234 r., łączyła księgi *Connubia* i *Crimen* w jedną księgę czwartą. Materiał prawny 4 ksiąg został rozmieszczony na 348 stronach, chronologicznie ponumerowanych. W zbiorze bp. S. Karnkowskiego zastosowano inną paginację, ponumerowano karty, które u dołu miały dodatkową paginację literową. Karty od 1 do 92 oznaczone

⁴⁵ Por. *Regule in emendatione servatae*, w: *Constitutiones Synodorum Metropolitanae Ecclesiae Gnesnensis Provincialium [...] a. D. 1628*.

⁴⁶ Por. *Studio et opera Rverendissimi in Christo Patris Domini Stanislai Karnkowski Dei gratia Episcopi Vladislaviensis et Pomeraniae collectae et ad praescriptum sacrosanctii Concilii Tridentini et S. Sedis Apostolicae Correctae et in unum volumen reductae*. Cracoviae Andreas Petricovius impressit. A. D. 1579.

⁴⁷ Por. *Index titulorum secundum ordinem, quo ponunter in ipsis Constitutionibus*.

⁴⁸ Kodyfikacja Jana Wężyka zawiera łącznie 125 tytułów rozdzielonych na 5 ksiąg (I – 21; II – 8; III – 29; IV – 21; V – 46).

⁴⁹ Kodyfikacja S. Karnkowskiego zawiera łącznie 158 tytułów, podzielonych na 5 ksiąg (I – 26; II – 9; III – 39; IV – 38; V – 46).

⁵⁰ Por. *Celestinus papa. Nulli Sacerdotum liceat Canones ignorare, nec quidquam facere, quod Patrum possit Regulis obviare. Quae enim a nobis res digne servabitur, si decretalium norma constitutorum, pro aliquorum libitu, licentia permissa poulis frangatur?*, w: *Constitutiones Synodorum Metropolitanae Ecclesiae Gnesnensis Provincialium [...], Index Titulorum*, k. A.

zostały kwaternionami⁵¹ od A do Z, a każdą dużą literę oznaczono małą, np. A, Aij, Aiiij, natomiast żadnego znaku nie posiadała czwarta. Dalsze karty od 93 do 184 oznaczone były literami podwójnymi, jednej dużej, a drugiej małej, np. Aa, Aaij, Aaiij, w pozostałych zaś użyto aż trzech liter. Ostatni znak paginacyjny z tej serii był trzyliterowy (Ddd, iij). Materiał czterech pierwszych ksiąg umieszczony został na 163 kartach, obejmując 326 stron, a więc o 22 strony mniej niż w zbiorze arcybiskupa J. Wężyka. Księga 5 zawierała uchwały synodu piotrkowskiego z 1577 r., obejmowała strony od 349 do 417, u arcybiskupa S. Karnkowskiego karty 164-192, łącznie 56 stron.

Kodyfikację arcybiskupa J. Wężyka zamykał dwustronicowy *Index Titulorum Secundum ordinem Alphabeti*⁵², którego brak w zbiorze bp. S. Karnkowskiego, oraz *Index Omnium Constitutionibus Synodalibus contentorum, locupletissimus*⁵³, liczący 20 stron. Podobny indeks o tym samym tytule umieszczono w zbiorze S. Karnkowskiego na 17 stronach.

Część druga zbioru J. Wężyka, czyli tom drugi, o którym wspomina dekret synodu piotrkowskiego z 1621 r., wydrukowana została w tym samym woluminie. Zawiera akta i konstytucje następujących synodów: arcybiskupa Bernarda Maciejowskiego, odprawionego w 1607 r., a wydrukowanego w Krakowie przez Andrzeja Piotrkowczyka w 1630 r., synodu prowincjonalnego arcybiskupa Wawrzyńca Gembickiego z 1621 r. drukowanego w Krakowie w 1624 r., oraz synodu Jana Wężyka z 1628 r., ogłoszonego drukiem także w Krakowie w 1629 r. W uchwałach wspomnianego synodu z 1628 r. zawarto w całości list pasterski kard. B. Maciejowskiego. Akta i konstytucje synodów nie posiadały znamion kodyfikacji według określonego schematu, lecz zostały włączone w sposób zupełnie mechaniczny. Poszczególne egzemplarze zbioru prymasa J. Wężyka różnią się ilością dodanych synodów. Egzemplarz znajdujący się w Bibliotece Seminarium Warszawskiego zawiera, w drugim tomie, tylko trzy synody, a egzemplarz z Archiwum Kapituły Łowickiej posiada ponadto włączony synod arcybiskupa J. Wężyka z 1634 r. i Macieja Łubieńskiego z 1643 r. Egzemplarz z Archiwum Archidiecezji Gnieźnieńskiej zawiera, oprócz trzech pierwszych synodów, tylko synod prymasa J. Wężyka z 1634 r. Natomiast drugie wydanie zbioru prymasa J. Wężyka z 1761 r., opracowane naukowo przez Uniwersytet Jagielloński w Kra-

⁵¹ Kwaternion – quaterni łac., po cztery, dawny zeszyt rękopiśmienny składający się z 4 kart pergaminu lub papieru.

⁵² *Constitutiones Synodorum Metropolitanæ Ecclesie Gnesnensis Provincialium [...]*, a. D. 1628, k. Ggg2.

⁵³ Tamże, k. H-ii2.

kowie, zawierało wszystkie wymienione synody, łącznie z dwoma synodami abpa J. Wężyka z 1628 r.

4. ZATWIERDZENIE KODYFIKACJI PRYMASA JANA WĘŻYKA

Ujednoczenie przepisów prawnych w zakresie interpretacji prawa kościelnego datuje się od rozporządzenia Soboru Trydenckiego (1545-1563). Papież Pius IV (1559-1563), publikując postanowienia soborowe bullą *Benedictus Deus* 26 stycznia 1564 r., zakazał osobom prywatnym komentowania i głosowania uchwał. Prawo wykładni zostało zastrzeżone dla powołanej komisji soborowej *Congregatio Cardinalium Concilii Tridentini Interpretum*, której rozstrzygnięcia, z chwilą zatwierdzenia uchwał przez papieża, nabierały mocy prawnej obowiązującej w całym Kościele. Stolica Apostolska zwróciła szczególną uwagę na kontrolę uchwał synodów prowincjonalnych. Dnia 14 czerwca 1573 r. opublikowano orzeczenie Kongregacji Soboru Trydenckiego, dotyczące uchwał synodów prowincjonalnych, w którym stwierdzono, iż nie należy publikować uchwał bez zasięgnięcia rady Stolicy Apostolskiej. Natomiast papież Sykstus V (1585-1590) zastrzegł wyraźnie w bulli *Immensa aeterni* z 1587 r., iż konstytucje synodów prowincjonalnych powinny być przed publikacją przejrane i poprawione przez Kongregację Soboru Trydenckiego, aby uniknąć błędów, a prawodawców uchronić przed wykraczaniem poza ich kompetencje⁵⁴.

Uchwały synodów prowincjonalnych w Polsce, przed Soborem Trydenckim, nie były przesyłane do zatwierdzenia Stolicy Apostolskiej. Podjęte postanowienia synodalne były publikowane przez arcybiskupa i stanowiły obowiązujące prawo, którego nie kwestionowano. Pierwszy raz postanowiono przesłać statuty do aprobaty na synodzie prowincjonalnym w 1577 r.⁵⁵

Zgodnie z uchwałą synodu z 1621 r., następny synod prowincjonalny, odprawiony pod przewodnictwem prymasa Jana Wężyka z 1628 r., polecił, aby zbiór konstytucji synodalnych, sporządzony przez wyznaczoną komisję, przyjęto i opublikowano⁵⁶.

⁵⁴ A. K a k o w s k i, *Biskupa Stanisława Karnkowskiego Zbiór Konstytucji Synodalnych. Przyczynek do Historii ustawodawstwa kościelnego w Polsce*, Włocławek 1912, s. 26.

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ Por. *Synodus Provincialis Gnesnensis provinciae: sub Illmo et Rmo Dno D. Joanne Wężyk, [...] Petricoviae Anno Dni, Millesimo, Sexcentesimo, Vigesimo octavo. Die vigesima secunda, Mensis Maij, celebrata*. Cracoviae In Officina Andreae Petricovij, S. R. M. Typographi, Anni Domini M. DC. XXIX.

W korekturach rzymskich brak informacji, że kodyfikacja Jana Wężyka była przeglądana przez Kongregację, mimo to powiadomiono o przyjęciu przez synod i postanowieniu wydania dokumentu drukiem. Podstawę do wysuniętej tezy stanowi statut, który Kongregacja zatwierdziła jako zgodny z prawem. Być może, że Jan Fox delegat synodu z 1628 r., zawiózł zbiór razem ze statutami do zatwierdzenia przez Stolicę Apostolską, ale wyraźnych dowodów na owe wnioski brak. W kodyfikacji arcybiskupa J. Wężyka brakuje drukowanego brewe papieskiego, *in forma communi*, *in forma specifica*, a także *motu proprio et ex certa scientia*.

Autor artykułu o Janie Foxie i jego dorobku naukowym napisał: „Nowy synod prowincjonalny w Piotrkowie (1621) zlecił znowu Foxowi przejrzanie i przygotowanie do druku zbioru ustaw synodalnych. Praca ta, odbywająca się w latach 1621-1628, a prowadzona przez specjalną komisję pod przewodnictwem Foxa, zakończyła się pomyślnie; następny synod piotrkowski (1628) zbiór ten przyjął, a główny jego twórca został wydelegowany do papieża Urbana VIII jako internuncjusz synodu, względnie arcybiskupa Wężyka. Zbiór ustaw synodalnych uzyskał potwierdzenie kongregacji i papieża i został ogłoszony drukiem w Krakowie w r. 1630”⁵⁷.

Większość badaczy piszących o zbiorze J. Wężyka uznaje go za zbiór zatwierdzony i urzędowy. Odosobniona jest natomiast opinia M. Morawskiego, który stwierdził, że kodyfikacja Jana Wężyka nie była zatwierdzona przez Stolicę Apostolską. Dokument zawierał materiał prawny synodów prowincjonalnych, który zatwierdzony został przez najwyższy autorytet zgodnie z obowiązującym prawem, a więc osobne potwierdzenie nie było konieczne⁵⁸. Ponadto można stwierdzić, że zbiór prymasa J. Wężyka sporządzony przez komisję redaktorów, powołaną przez synod prowincjonalny z 1621 r., został przyjęty i zatwierdzony przez synod z 1628 r., a także z polecenia tegoż synodu i nakazu arcybiskupa został opublikowany w 1630 r. Na początku zbioru umieszczono list arcybiskupa J. Wężyka, zgodnie z wymogami prawa, a na końcu dwie bulle, Jana XXIII (1413) i Marcina V (1418), na mocy której arcybiskup Mikołaj Trąba i jego następcy na stolicy arcybiskupiej w Gnieźnie otrzymali od Stolicy Apostolskiej wyłączne prawo i przywilej sporządzania kodyfikacji kościelnego prawa partykularnego.

⁵⁷ Por. *Polski słownik biograficzny*, t. VII, Kraków 1935, s. 69-70.

⁵⁸ Por. M. M o r a w s k i, *Synod prowincjonalny prowincji gnieźnieńskiej w dawnej Polsce*, AK 25(1935), s. 113.

ZAKOŃCZENIE

W podsumowaniu zaprezentowanego tematu należy podkreślić, iż kompilacja arcybiskupa Jana Wężyka z 1628 r. została sporządzona według zamierzeń komisji wyznaczonej na synodzie prowincjonalnym w 1621 r. Zbiór został opublikowany staraniem arcybiskupa i uchodził za urzędowy. Łatwo zauważyć, iż owa kompilacja przejęła wzorce z dawnych zbiorów kościelnego prawa polskiego, nawiązując do zbioru arcybiskupa Jarosława Bogorii ze Skotnik, w drugiej części zbierając kolejne uchwały synodów prowincjonalnych. W pierwszej części nawiązuje do zbioru arcybiskupa Mikołaja Trąby, ale nie przestrzega dokładnie podziału dekretalowego, łącząc księgę piątą z czwartą. Zauważa się natomiast upodobnienie do zbioru prywatnego biskupa Stanisława Karnkowskiego, który został pierwowzorem dla owej kodyfikacji. Inne kompilacje, jak praca kanonika Krzysztofa Żórawskiego, czerpią aktualne przepisy ze zbioru arcybiskupa Jana Wężyka, nawet powtarzając jego błędy. Współczesne zbiory prawa partykularnego, jak dwa synody plenarne odprawione dla polskich prowincji kościelnych, nie nawiązują do polskiego dorobku kompilacyjnego, lecz wzorują się na ówczesnym i aktualnym prawie powszechnym, regulując bieżące potrzeby Kościoła w Polsce.

THE COLLECTION OF PRIMATE JAN WĘŻYK
OF 1628 AGAINST THE BACKGROUND
OF THE CODIFICATION OF THE POLISH CHURCH LAW

S u m m a r y

The paper seeks to show the collection of Primate Jan Wężyk of 1628 against the background of the codification of the Polish church law. The author divided his study into two parts. In the first one he discussed eight collections of particular law in Poland. In the second one he showed the work Primate Jan Wężyk against the Polish compilations of particular law. Summing up his study, the author shows some links between the collection of Archbishop Jan Wężyk of 1628 with the remaining codification of the pre-partition period.

Translated by Jan Kłós

Słowa kluczowe: zbiór prymasa Jana Wężyka, kodyfikacje, kościelne prawo polskie.

Key words: the collection of Primate Jan Wężyk, codification, the Polish church law.